
MÁR NEM HISZEK

Már nem hiszek a földi szépben,
S igazságától borzadok.
S köznapi örömökre én nem
Tanítom, kit megcsókolok.

Szalad a lány emberi testen
Késem nyomán piros fonál:
Mit csókolgattam én, növesszen
Új szárnyakat megint a váll.

1922

Baka István fordításai

Fodor Géza

PETRI GYÖRGY KÖLTÉSZETE (III)

VI

Ahogy a KÖRÜLÍRT ZUHANÁS egy költői fordulat dokumentuma volt a MAGYARÁZATOK... zárt tragédiája után, úgy az AZT HISZIK (1985) is az az ÖRÖKHÉTFŐ végigvitt redukciója és önvivisekciója után. A költői életpálya, nem előzmények nélkül, de mégis váratlanul felszálló ágba fordul. A kötet tematikusan nem hoz újat, de ismét megváltozik az emberi-költői nézőpont, látószög, módosul a témák súlyviszonya, Petri lírája áthangolódik.

Az öregség immár alapélménnyé lett, s átértékeli az élet igénytelen körülményeit: „Reméltem, rendezett / kiskertben művelek költészetet; / mint sufniban a vén, teszlek-veszek. // Nem így, / másként alakul, / de ahogy, úgy van jól. / Nem adatnak a hűs nyárvégi estek, / csak a hirtelen, hideglelős öregség.” (HALÁLRAJZ) – „Dunyhát, jégcsapokat, kocsonyát / az Abszolút Télre. / Egy mindig langyos cserépkályhát, / dohánybarna háziköntöst, kényelmes papucsot / a tébláboláshoz, / özvegy csoszogáshoz / csikorgó hajnalokon.” (ÉGVEHAGYOTT VÉN SZIVAR) Az idő, pontosabban: az idő zavara, sőt megszűnése, „az időérzék megbomlása”, ami Petri számára valaha szimbolikus történelmi probléma volt, most nagyon is konkrét, személyes gondná válik, és könnyörtelen természeti realitásként jelenik meg: „Negyven-éves vagyok. Nem tudom, hogy mi lesz. / Enyhe a tél. Nem hóra, / rideg udvar durva, / törekes

sarára, / mint elvágott vénából / a csak-fogyó idő spriccel.” (FEKETE KARÁCSONY) AHOGY ÍGY A HALÁLLAL SZEMBENÉZÜNK – ez a verscím fogalmazza meg a költői személyiség pozícióját ebben a kötetben. A létezés így nagyon összezsugorodik: „Ez a test, / ez a kifizetetlen ikszikszes, / begyújtva vár és alkoholt zabál, / meg sajtot, húst, salátát. / Ez a nap még az enyém / (ha lehet ezt mondani egy napról). // Ami a gödör mélyén füstölög, / az a büdös valami nem én leszek már” (TEST). De a helyzet elfogadásából nem megadás következik, hanem élni akarás. Petri nyíltan megerősíti Radnóti Sándor idézett felismerését az ÖRÖKHÉTFŐ-vel kapcsolatban: „Tényleg, úgy tűnik, akarok még élni, / túl- és feléledégn. / Ropogtatván, mint vaddisznó a makkot, / a férgestül is tápláló napokat.” (RADNÓTI SÁNDORNAK) S a Hajnóczy Péter emlékére írt nagy versben, amely a személynek szóló személyes megnyilatkozás belső súlya tekintetében talán csak egyedül fogható a Sára-versek csoportjához (komoran jelentőségteljes tény, hogy ilyen súlyú személynek szóló személyes megnyilatkozást ez a költészet csak halottnak ismer): „Mind több kedvem van / mind kevesebb napom / lemorzsolni az utolsó szemig.” (IN MEMORIAM HAJNÓCZY PÉTER)

Mennyire megváltozott ennek a költészetnek az alapmagatartása! A helyzetünkre metaforákat alkotó első kötet dacos tartását az „el nem fordult tekintet” patetikus máxája fejezte ki (micsoda metamorfózison ment keresztül Louise Labé Vas István fordította szerelmes szonettjének kezdete: „Ó elfordult tekintet!”) – most így szól a költői önjellemzés: „Metaforákban nem bővelkedek. / Gyulladt, száraz / disznószememben minden magamaga.” (4 BAGATELLE) S csakugyan születőben van Petri költészetében valami végső tárgyilagosság, egy olyasfajta, metaforákban szűkölködő, szikáran szabatos prózaiság, amely valamilyen rejtélyes módon mégis a primér líra hőjét és fényét sugározza ki. De itt még csak születőben van, majd csak a VALAHOL MEGVAN ciklusban termi meg érett darabjait. Az élet, pontosabban (és éppen ebben áll a fordulat!): az életút tárgyilagossága azonban tényleg alapvető költői törekvésnek látszik ebben a kötetben. A halállal szembenézve megszületik az élet egységélménye: „57 kiló lepkeszárny / sok összeragadt pillanatom. / Vonszolódom a beváltóhely felé.” (4 BAGATELLE) A múlt mint sajátos aktuális élmény már az ÖRÖKHÉTFŐ egy rövid versével felbukkant: „Jelen nincs / Majszolgom a kandírozott múltat / Hagsom a szirupidót / Cukorrá dermedni” (ÉDESSÉG). E mellé állítva mégsem teljesen vicc az AZT HISZIK önironikus kis verse: „Múltidőben cukorhadó személy. / Erré. ébredtem. 'No igen, ez mély.' / – Mondtam magamnak. – Ugorjunk bele! / Azóta egyfolytában koppanok.” (A VERSÍRÁS CSAPDÁI) De Petrinek azokból a verseiből, amelyek valóban felidéznek a múlt valamely mozzanatát, hiányzik a múltidézés szokásos édessége, a nosztalgia. Élettörténeti időrendbe sorolva a verseket: a SZEMÉLYTELEN VOLTÁL, MINT A TÖBBI című Nagy Imre-vers, a KARÁCSONY 1956, az első szexuális élményre emlékező RAPSZÓDIA és a „Sára halála után” való otthonlanságot felidéző 65 KARÁCSONYA az életútnak olyan fontos helyzeteit és eseményeit elevenítik fel és teszik reflexió tárgyává, amelyek nemcsak kiemelkednek a múltból – s azt sem homogén élményszerűségükkel teszik –, hanem jelenig hatóan, alakítóan beleépültek az életfolyamatba, mégpedig éppen problematikájukkal épültek bele. (A két karácsonyvers egyébként első jelentős példája annak az új, prózai versbeszédnek, amely majd a VALAHOL MEGVAN ciklusban nyeri el tökéletes formáját.) A múltnak ezek a mozzanatai tehát eleven részei a költői személyiség életének, beleépültek a személyiségbe, mégis mintha már megállapodtak volna, mintha már nem kellene attól tartani, hogy belobbannak. A költői személyiség, amely valamikor arra irányult, hogy „felfakadnak lappangott, sunyi konzekvenciák”, most az ellenkező irányba fordul: „A jó regények beteljesülnek, / hibátlanul, mint a végzet. / Ócska ponyvára vá-

gyom, / ahol van szerencse és van bocsánat, / és a logikus következmények / elmaradnak.” (A JÓ REGÉNYEK) A „közemberi érzést” rehabilitáló személyiség elfogadja a pusztulást, de már nem vonzódik hozzá – akár tragikus gesztus, akár lepusztulás formájában jelenik meg: „Mi az ablakon inkább csak kinézünk, / hogy lélekben legyünk egy kissé az utcán is, / amikor testben nem vagyunk kénytelenek igénybe venni a lépcsőházat” (MATOLAY MAGDI HALÁLÁRA). – „Mi egy kicsit még elnézzük a hajnalt, / más ablakokból, ahogy idevillog. / Gyereket fűrésztünk, és tésztát gyúrunk. / Telünk-múlunk. Néhányat alszunk még.” (NAGYANYÁMRA [1894–])

Amiként a költői személyiség pozícióját e kötetben előbb az AHOGY ÍGY A HALÁL-LAL SZEMBENÉZÜNK verscímmel lehetett jellemezni, úgy mozgásirányát e pozíción belül a kötet egy másik verscíme fejezi ki a legpontosabban: TÁVOLODÓBAN. Távolodóban az éppen csak most felfedezett múlttól, a tragikum, egyáltalán: a „végigvitel” külső és belső kényszerétől, a nagy válságoktól. Úgy látszik, még a legnagyobbtól is; az ÖRÖKHÉTFŐ-ben négy Sára-vers volt, e kötetben csak kettő van, s újabb eddig nem is keletkezett. De még e beszédes számszerűségénél is többet mond megváltozott hangjuk. Az ÖRÖKHÉTFŐ négy Sára-verse megannyi égő seb volt, s valami morbid, perverz, nekrofil intimitás jellemezte a halottal. A 65 KARÁCSONYA hangsúlyosan retrospektív és objektívan elbeszélő – mindez egy bizonyos távolságot eredményez, s a groteszk és tárgyias elemek már nem annyira fokozzák, mint inkább lokalizálják a fájdalmat. A BÚCSÚ pedig – a cím önmagáért beszél! – éppenséggel nem más, mint a távolodás kimondása: „Mind szemérmesebb és tartózkodóbb / pozitúrában keresel álmaidban.” Ez a két vers úgy hat, mintha az ÖRÖKHÉTFŐ-beli Sára-versek epilógusa volna, s úgy tetszik belőlük, hogy a költőnek sikerült egy bizonyos fokig kiírnia magából felnőtt-kora égető őselményét. Megerősíteni látszanak azt a feltevést, hogy e súlyos életprobléma költői feldolgozása egyik feltétele volt emberi feldolgozhatóságának. A mozgásirány tehát – a megelőző hosszas „zuhanás” után – a „távolodás”. Legsuggesztívabb megjelenése nemcsak személyes, hanem talányosan metaforikus is: „Isten, ha van: / parasztból lett generális. / Csillagos zubbonyát / célozva tévedünk / mind távolabb portánktól / – hóba, tajgazásba. / Ó káprázik folyvást / a fagyban előttünk: Ó, / Kutuzov, Moszkva nélkül.” (TEOZÓFIA)

És itt álljunk meg egy pillanatra! Petri – Max Weber kifejezésével – „vallásilag unmuzikálisnak” vallja magát. Ehhez képest tizenöt versében szerepel Isten. (MAGYARÁZATOK...: HORGODRA TÚZTÉL...; KÖRÜLÍRT ZUHANÁS: MINT LEVETETT, A MEGVÁLTÁS HÁTULÜTŐI; ÖRÖKHÉTFŐ: APOKRIF, AZ ÖNGYILKOS, HÁROM VERS, KRÍZIS, KAPUTT, BIBÓ TEMETÉSE, ÉN; AZT HISZIK: ISTEN SZEME MINDENT LÁT, IN MEMORIAM HAJNÓCZY PÉTER, A JÁTÉK VÉGE, TEOZÓFIA; VALAHOL MEGVAN: EURÓPA?) Petri „istenes versei” külön tanulmányt érdemelnének. Legyen itt elég annyi, hogy a bennük szereplő Isten személyes, sőt: mind az istenszerep hagyományos funkcióiban, mind rendhagyó ténykedéseiben túlságosan is, profánul személyes, mindennapi emberként viselkedő Isten. Ezek az „istenes versek” aligha alapulnak igazi vallásos élményen, de Isten ilyen gyakori szerepeltetését a – nemritkán féktelen – profanizáló kedv se magyarázza meg kielégítően. Néhány személyesebb hangú és komolyabb problematikájú „istenes vers” arra látszik utalni, hogy Petri nemcsak negatíve, hanem pozitíve is használja a vallásos szimbolikát mint kulturális hagyományt. Nála Isten, úgy látom, annak a megszemélyesítése, ami kívülről jön, ami az ember lényegétől, akaratától elvben különböző, ami az emberrel szemben áll, aminek ellenállásán megtörik ereje, ami felette diadalmaskodó szükségszerűségként és ítéletként, mondhatni: sorsként jelenik meg.

Petri Istene csak negatívra írható körül: minden, ami a személy élete alakulására befolyással van, és ami nem az ő személyiségéből fakad – a kontingens személy korrelátuma. Nem transzcendens, hanem: művészi fogás. Konkrét szimbólumba tömöríti a költői személyiség életerzését élete legnagyobb problémáiról, a megszemélyesítés által világosan elválasztott és szembeállított, egyetlen figurában megfogható, érzékeltes kifejezést ad mindennek, ami az emberrel szemben mintegy összeáll, s az istenfigura, amely már anyagában poétikus, amelyet kulturális aura vesz körül, s amely felette képlékeny, itt művészileg igen termékenynek bizonyul. Így lesz a „távolodásnak” is – egy transzcendenciát nem ismerő költői világképen belül – legmagasabb fokú és tisztult metaforája. Petri az idézett, káprázatba vesző kis verssel, a TEOZÓFIÁVAL bizonyos szempontból költői indulásának egy problémáját éli és oldja meg újra – magasabb fokon: immár nem szavak, „szóbeszéd”, hanem tapasztalás által „*újjfent a szétszűrődő (vagy csipkés) határokhoz vezetve*” nem legyőzni igyekezik, hanem felmutatja „*a szétszűrődő vagy csipkés határokat*” (REGGEL).

De távolodóban a múlttól és a nagy, válságos problémáktól a semmi felé – erősödnek a kötődések az élet közvetlenségéhez. A KÖRÜLÍRT ZUHANÁS-ban felsejülő ellen-erők most hatékony életerőkké növekednek; az ottani előjeleknek megfelelően a szerelemben és a természettel való kapcsolatban nyílnak meg új erőforrások. Ha az ÖRÖKHÉTFŐ fontos új élményét s költői megjelenését, a megtalált megtartó kapcsolat ihletéből született verseket alapvető művészi minták nyomán kialakult reflexeinkkel szívesen látnánk megoldásnak a szerelem problémájára, révbe jutásnak, egy nagy papírforma szerint valónak, most tudatára kell ébrednünk: nem jött be a papírforma. A Maya-versek csoportja nem betetőzése – azaz legmagasabb foka és egyszersmind lezárása is –, hanem kivételes értékű epizódja Petri szerelmi költészetének. Az AZT HISZIK-ben nincs folytatása, de annál inkább van a szerelem kiszámíthatatlanságának (NÉHA KISÜT A NAP, '80 TELÉN, NYARALÓ FÉRJ A FELESÉGÉHEZ, RAPSZÓDIA, ISTEN SZEME MINDENT LÁT, AHOGY ÍGY A HALÁLLAL SZEMBENÉZÜNK). Feltűnik azonban egy új motívum. Petri a szerelemről, mely „*kezdettel kínál, nem folytatással*”, azt írja: „*örömtől vagy méltóbb kint ígér*” (NÉHA KISÜT A NAP). Költészetében, amely a szerelem vonatkozásában abszolút pesszimizmusról tanúskodik, amelyben a szerelem legfeljebb az öröm pillanatainak „*bevillanását*” jelenti, de szükségszerűen elrontásra, tönkremenetelre ítéltetett (ÚJ SZERELEM, SZERELMEK, EZ A HANG IS MEGY MÉG, CÍM NÉLKÜL), ez a sor váratlan pozitivitással szolgál, s éppen nem az „*öröm*”, hanem a „*méltóbb kint*” jóvoltából. Azt sugallja, hogy a szerelem nemcsak az örömtől érték, hanem kínjaival és kudarcában is szubsztanciálisan gazdagítja a személyiséget. (Mint a MUNKA-NAPLÓ-ban mondja a munkával kapcsolatban: „*Valami lesz, / Ha nem ebből: belőlünk.*”) Ez a felismerés több, mint az élményképesség kitágulásával az öröm értéként, a depraváció „*ellentételeként*” való elismerése – ez annak belátása, hogy amit az ember megél, az nem csupán a külső lehetetlenségek szimptomája, hanem önmaga megalakításának a lehetősége is. A kín méltósága a személyiségnek ebből a szubsztanciális gazdagodásából fakad, s ez teszi azt is, hogy az elfogadás és a „távolodás” nem válik önfeladássá és hanyatlássá, hanem éppen ellenkezőleg: felemelkedés és továbblépés biztosítóka lesz.

Hasonló szerepet játszik a kötetben a költői személyiség új, pozitív kapcsolata, mi több: harmóniája a természettel. Élettörténeti okokból már az ÖRÖKHÉTFŐ korszakában feltűnik a kert jelenléte Petri erősen önéletrajzi jellegű költészetében (INVOKÁCIÓ, KERT, KAPUTT, ÉN). Ott azonban a kert még a költői személyiség mindenko-

ri belső állapotát szimbolizálja, nincs önálló élete, és nem állandó értékhordozó. Az új kötetben viszont azzá válik. Mindenekelőtt: nem környezet – a személyiség és a kert, illetőleg a természet viszonya egyszerre mélyen és titokzatosan bensőséges lesz: „*Felejték. Leejték. Félreérték. / Megkörményékez a kert. / (Olyan mint a »Hiányzol.«: ki is csinálja?) / Szél támad. Esteledik. / Környező villák.*” (4 BAGATELLE) A személyiség és a természet között optimális megfelelés jön létre: „*Ezt az életmódot, ezt kitaláltuk: / falu, szőlőlelél, kacsahápgóság, / se túl közel, se túl távol a várostól, / éjjel zuhog, nappal tündöklök, a göröngyök / között araszol a kövér szöveggiliszta.*” (MUNKANAPLÓ) Ez a megfelelés olyan benső és teljes tud lenni, hogy az emberiséget kirekesztve, a költői személyiség és a természet kizárólagos kapcsolatára redukálódik a világ: „*Jó volna hosszabb, embermentes ősz, / a rozsdállódó éven itt tűnődjek, / összeszedve a potyadékdíót / útfélről, séta közben, no meg a »saját« / mogyoróbokraink fukar termését. [...] Egy kicsit itt is voltam. A nyár / égmeilyi tárnában még robbantanak, / idehallik a dörgés, omlasztják be / augusztus csillagbányáit.*” (ELÉGIA) Az utolsó sorok gyönyörű képe, monumentális, mégis érzékletesen konkrét antropomorfizmusa olyan mély átélését, illetve emberiesítését fejezi ki a természetnek, hogy indokolt azonosulásról, eggyéolvadásról, teljes sorsközösségről beszélni. De a természeti kép itt már nem egyszerűen metaforája a személyiség belső állapotának – a személyiség és a természet *életritmusa* hangolódott tökéletesen össze.

A természethez való viszony gyökeres megváltozását talán A ZENEKAR MÉG CSAK HANGOL című vers mutatja a legjobban. Petri költészetében szinte rögeszmésen visszatér a falombot/fakoronát megjelenítő rövid vers: „*nap röntgenezi a platánok / leveleit fokozatosan elrásokodnak / zöld üveglegyezőik / a fénybe-ártott / gyanútlan kezecskék*” (A NAPON). – „*Pottyánó gyümölcsök; / körték, maradék diók / nem érzik súlyukat / a puha hóban. / Hirtelen tört a tél ránk. / Fél, nagyon fél / a szörtelen élőlény. / Piros alma / himbálódzik a tar gallyak közt. / Mint akasztott csecsemő.*” (KERT) – „*Ezek ezek ezek / Ezek a didergő gyerekek / Ezek az eső / Vert levelek / Ahogy / Kapkodnak nyúlálnak / Melegért fényért / És lerohadnak mielőtt a tél / Megdermesztené őket / E fonnyatag kérlelő kezecskéket*” (ŐSZ). Valamennyi kép lényege a pusztulás, a halál; a természet nyílvánvalóan a belső élmény egyenes vonalú meghosszabbítása. A ZENEKAR MÉG CSAK HANGOL mintegy ellenverse ezeknek: „*Minden – mondogatjuk magunknak – / még ezután jön. Semmi / nem jön ezután. // Ami a nélkülület megelőzi: / görcs a köztiagyban, / lágy alábukás / forgó homoktölcsérbe, / vagy a gyomorszáj / álmélkodva, hirtelen – – // Vagy a máj, / vagy a rendszer. / Terveket hát ne szójünk. // Az ősz könyörületes. / Az ecetfa / lazán nyugtatja kecses, / zöld ujjait / a szél billentyűin.*” A versben világosan el van választva és szembe van állítva a belső állapot és a természet. Az első három szakasz – az „*ahogy így a halállal szembenézünk*” pozíciójának jegyében – tökéletesen zárt és önmagában teljes, önálló vers. Úgyszólván hozzá van csak téve egy újabb rövid vers a már ismert típusból – csak éppen ebből a természeti képből hiányzik a pusztulás, a halál mozzanata, a természetélmény feloldja a halál előérzetét. A költői személyiség már nem szimptomatizálja a természet jelenségeit, hanem képes ráhangolódni a természet ritmusára, engedi hatni magára, és erőt merít belőle. A kötet legszebb természetverse a TÉL LESZ – a természettel való újfajta kapcsolat kifejezése ebben a legrejtettebb, mert a legmélyebb: „*Elkészt virágok / tapogatóznak / a hideg őszben. // Remélnék még / gyümölcsöt? A legszívósabb / darazsak is a téli // repedésekbe / húzódtak. Nem akarnak / semmit e szirmuk-ejtett // virágok, / csak összeütötte fejüket / a mindennel játszó szél.*” A természetlira klasszikus esete, ritka szép darabja ez, csak éppen az a furcsa, hogy – Petri írta. A vers hangja, hangulata, légköre posztnyugatos, Petri sem előtte, sem utána nem írt ilyet. Képi logikája tekintetében viszont

látszólag ugyanazt a típust képviseli, mint az előbb idézett rövid versek, mindössze két sorral hosszabb a KERT-nél és az ŐSZ-nél. És mégsem rövid vers. S ezt nemcsak a két sor többlet és a versszakokra tagolás, tehát a szöveg széthúzása teszi. Sokkal inkább a versépítés. A rövid versek mozzanatok, kijelentések sorolását adják; itt a megállapítás, a kérdés, a válasz, a magyarázat egyrészt kitágítja és tagolttá teszi a vers belső, ha lehet így mondani: lírai terét, másrészt mintegy bevonja a költői személyiséget a természetvilágába, és ezzel dinamizálja a vers világát – ennek a versnek nem történése, hanem lírai cselekménye van. Ez pedig nem más, mint a természet igazi belső megértése, megélése a természeti folyamatnak, együttérzés a természettel. A költői személyiségnek a természettel való kapcsolata itt egy egészen új minőséget mutat: gyengédséget. Ez a vers Petri leggyöngédebb szerelmi lírájával rokon, tartózkodó zeneiséggel kifejezve, hogy a természet a szerelemhez hasonló megtartó erővé és élménnyé vált a költői személyiség számára.

A TÉL LESZ még egy szempontból figyelmet érdemel. Első és harmadik részének verszenéje megkapó, de csak Petri költészetében új; egy verscímét megváltoztatva mondhatni: „ez a hang is megy már”. De a vers második, középső részében, fordulópontján megszólal Petri új versbeszéde: „*A legszívósabb / darazsak is a téli // repedésekbe / húzódtak.*” Ha ezt a képet a körtehullából buggyant mézcseppen lakmározó dongó és a „*kihasadt, mézbelü szilván halódó méh*” korábbi képeinek háttére előtt ízeleljük, meg kell hogy fogjon a költői érzékelésmód, szemlélet változása. Ez a szikár kép és hang annak az új prózaiságnak, valójában: pontosság és tárgyyszerűség mögé búvó személyességnek az áttörése, amely az AZT HISZIK után, a VALAHOL MEGVAN ciklusban teljesebbik nagy versekké.

Az AZT HISZIK tehát az ÖRÖKHÉTFŐ mélypontja után a fordulat, sőt a felemelkedés kötete. Öregedve, a halállal szembenézve, „távolodóban” sikerült megtartó kapcsolatokat találni az élet közvetlenségével, „közemberi” örömeiben, szerelemben, természetben, s arkhimédészi pontot a személyiség belső gazdagodásában. Persze egy más szempontból lehet mindezt ún. privatizálódásnak, negatív folyamatnak, elszegényedésnek is látni. Magam nem osztom ezt a nézetet, sőt azt a szempontot sem tudom elfogadni. De nem ez a fontos. Petri költészetében éppen az az izgalmas fejlemény, hogy a kétségkívül végbemenő „privatizálódás” paradox folyamat. Való igaz, a kötetből, néhány verstől (Nagy Imréről, IF, 1949. MÁJUS 1., ELLÁGYULÁS, ÁLLÍTÓLAG, „EGY VEZÉR GYERMEKKORA”, A TÁBORNOKHOZ, PÁLYABÉR, OKTÓBER, ÉLEKTRA) eltekintve hiányoznak a nagy „közösségi” témák, s e versek többsége is súlytalan, a kötet egyik legszebb verse pedig, az IN MEMORIAM HAJNÓCZY PÉTER a halál perspektívájából jelentéktelennek mutatja ezeket a problémákat. A csoport szintjén jelentkező vagy a nemzeti, sőt közép-kelet-európai értelemben vett „közösségi” problémák csakugyan mintha kiszorulnának Petri költészetének középpontjából, és tisztán individuális, sőt szélsőségesen szinguláris problémák nyomulnának a helyükre. Csakhogy ezek a privát problémák az emberi élet és létezés abszolút egyetemes és alapvető, végső kérdései: az élet és a halál, a szerelem, az öregedés, a természet. Végsőkéig leegyszerűsítve: „*a minden testnek útja*”. S hogy miként lehet méltósággal végigjárni. Az egzisztenciális alapkérdések és a költészet alaptémái tehát. Nincsenek közösebb problémák. Ám nincsenek veszélyesebb témák sem a költő számára. Ha *közvetlenül* mint egyetemes problémákat és témákat közelíti meg őket, s azok nem mélyen megélt, a mélyen megélt tapasztalatból kinövő problémái, csak üres közhelyeket mondhat róluk. Az élet végső kérdéseit az élet *előtt* nem lehet hitelesen feltenni, a közvetlen élet

kerülő újat hozzájuk nem lehet megtakarítani. A költő mintegy csak alulról juthat el ezekhez a kérdésekhez, s ha csakugyan sikerül eljutnia hozzájuk és hitelesen szólnia róluk, az a legnagyobb költői teljesítmények közé tartozik. Annak a hitelessége, amit a költő az emberi életnek és létezésnek ezekről az alaptémáiról mond, nem a költői személyiség felismeréseinek elvont igazságán múlik – az szükségképpen közhely –, hanem azon az egyéni és személyes módon, ahogy a felismerésekre jut – ez teszi a közhelyeket tartalmassá. Bizonyos értelemben nincs nagyobb teljesítmény az életben, mint a nagy közhelyeket, az eleve tudhatót saját igazságunkként újra felfedezni és megélni. Ez történik az ÖRÖKHÉTFŐ után, Petri költészetének harmadik korszakában. Az AZT HISZIK legjelentősebb hozamát úgy is meg lehet fogalmazni, hogy benne a költői személyiség már nem csoport-, nemzeti vagy közép-kelet-európai értelemben reprezentatív, hanem paradox módon paradigmaticus: „csak egy személy”, egyszerre egyetlen, meghatározott „én” és Akárki, mint a középkori moralitásban, egybeesik benne a privát és az egyetemes. S hozzátartozik az a bravúr is, hogy az egyetemesség sohasem üt át a költői konkrétságon mint elvont általánosság. A költői személyiség tudniillik nem kacsingat az egyetemességre, hanem mintegy csak hagyja, hogy egyetemes jelentőségre tegyen szert a szemünkben. Egészen úgy, ahogy a tradicionális nagy költészetben történik.

VII

Az AZT HISZIK után Petrinek nem jelent meg önálló verseskötete, a VALAHOL MEGVAN címen kiadott válogatott és új versek (1989) azonos című záróciklusaként összefoglalt tizennyolc új vers azonban töretlenül folytatja az előző kötetben kibontakozó tendenciákat; az alapmozgás itt is az egyidejű távolodás és emelkedés, az emelkedés – „távolodóban”.

Petri expressis verbis leszámol korai költészetének irányával. Egyik versében (I AM HERE. YOU ARE THERE), azon medítva, hogy mifajta verset írjon egy korábbi szerelmi kapcsolatról, felveti: „Vagy inkább egy »jellemző« olyat-amilyet-szoktam? / korhangulat, belterj (mindenki tudja, ki ki), / egyben évődőleges mélyke / a házaselet finomszerkezetéről / s a viszonyok jármáról? Hm? // Hagyjuk a francba.” Másutt egy nagyon koncentrált metaforájához fűzi a következő kommentárt: „Az édes szűrés diszpozíciója.» / Mondotta volna az ifjúkor, rég, / logikai örömök idejében. / Már a vénülés kedvét nem leli ilyesmiben. / Csak ami elemzetenül is valami – egy jó mondat, egy hibátlan kavics –, / az számít. Persze, mi az, hogy »jó«; persze, / mi az, hogy »hibátlan«? Felvethető, hogyan. / Csak éppenséggel nem vetem fel.” (A SÉTA) A gesztus jellemző és fontos, de a versek jobbra nem felelnek meg neki. Többségük retrospektív, emlékezés – talányok, halványuló emlékek rekonstrukciója, egyszerű tényekből való felépítési kísérlete. Ezért éppen nem a „hibátlan kavics” egyszerűsége és mérete jellemző rájuk – nagyobb és bonyolultabb kompozíciók.

Ebben a ciklusban voltaképpen a természetélmény az egyetlen, „ami elemzetenül is valami”. Legtisztább példája a FEBRUÁRI HAJNAL: „A fagyott hó helyén most / vizes a párkány, / vizesen ragyog! / Csöppögnek a méteres / jégcsapok. / Ó, lassú, szép, könyörtelen / fogyatkozás. / Aláfolyik az ablaküvegen / az eleven / víz.” Petri kezdettől fogva ismert, rövid, tárgyas verstípusának egyetlen képviselője ez a ciklusban. De ha mögé állítjuk háttérként az első kötet ugyane típusból való február-versét, megragad a szemléleti válto-

zás: „*Február, a felengedő tetem, / a dörgő, langyos ár színére billen. / Megrohadt jegen, édes légben / morzsák, sirályok. / Egy napon átmelegszik / az ablak közé tett bor. / Kitelettünk.*” (HÁROM RÖVID VERS) Nemcsak a kontrasztos, illetve lineáris képsor, a zajos, drámai mozgalmasság, illetve a megcsöndesült, lassú folyamatosság ellentéte érdemel figyelmet, hanem az is, hogy mindezek következtében a tél elmúlásának klasszikus halál-újjaszületés-toposza a korábbi versben egyértelműen – a kitelelés poentírozása ellenére is egyértelműen – a halál felé húzott, most viszont egyértelműen – a könnyörtelen fogyatkozás motívuma ellenére is egyértelműen – az elevenség irányába mozog. A különbség beszédes, kifejezi azt az átalakulást, amely a költői személyiségnek a természethez való viszonyában végbement. Az új természetélmény legnagyobb verse, Petri természetköltészetének eddigi tetőpontja azonban a REGGELI KÁVÉZÁS: „*Szeretem az őszi hideg szobákat, / ülni korareggel összehúzott köntösben / a kitárt ablaknál, vagy a tetőn, / párolog a völgy meg a csésze kávé / – ez hűl, amaz melegszik. // Sokasodik a piros meg a sárga, / fogyatkozik a zöld, perog a sárba / a sok levél – halomban / a nyár devalvált pénze: / oly sok! oly semmitérő! // Lassúdan kébbe vált / az ég hamvasszürkkéje, enyészőben / az enyhe borzongás. Közelednek / a nappal-dagály / türelmes, óriás tolóhullámai. // Kezdek folytatódni. Megadom magam / egy személytelen felszólító módnak.*” A költői személyiség és a természet teljes harmóniája, életritmusának tökéletes összehangolódása, ami már az AZT HISZIK-ben megjelent, itt már-már panteisztikus élménnyé fokozódik. A személyiség része a természetnek, akit napról napra mintegy megszül a természet, aki már nem is annyira saját életerejéből, mint inkább a természet napi megújulásának engedve, a természet életével megtelve él tovább, akiben a természet nagy ritmusa működik. A vers nem kevesebbet fejez ki, mint hogy a költői személyiségnek a természettel való kapcsolata több, mint megtartó: fenntartó kapcsolat, fenntartó erő.

Nem ilyen elemzetlenül egyszerű szimbólumokba fogható, egyetlen szimbolikus történésbe sűrítendő már az élet és a halál határmezsgyéjének problematikája. A túlélő magyarázkodik a halottaknak: „*nem akart ő / ittmaradni. / De a hűtőszekrényben ott a marhafartó, / a kosárban a zöldség, karaláb, zeller / – pocskba nem mehet; a családnak leves kell. / Meg hát a beteges kíváncsiság, / megkeresni a saját halálát. / Ha van ilyen. / S nemcsak áltatta magát Rainer mester. / Meg a hajlam, / hőmpölygetni az életet. Pedig nincsen jó abban: / Az ember bensője csak férgesedik az idővel: / félelem rákosítja, hatalom, pénz kell, új nő kell. / Ideje utánatok mennem mind gyorsabban.*” (MACABRETTE) De a magyarázat, az okadatlóság, az elemzés immár nem diszkurzív, mint „*rég, logikai örömdök idejében*” volt, hanem egyszerű tények által történik. „*Lassú sétánk kifelé az életből, / ahogy halad, torlódik az alkalmi társaság, / ahogy elmaradozunk, összébbverődünk, / előresietünk és félreállunk, / – érdemes figyelmünkre. Épp mivel / a tapasztalás csak ránk tartozik, / tanulságmentes és kimondhatatlan, / önnön teljesültebe vesző: / fullánk és cukor. [...] Az utánunk jövő / tuszkol is, marasztal is, ahogy terel. / De azért megőrizhető némi méltóság. / Irány és tempó / szabadságának több mint látszata. / Lassítás, szaporázás, elkalandozás joga / gyakorolható (még ha mint jogot / nem opportunus is emlegetni). / Sétánk, mindenesetre, sétaszerű. / Nem lehet mondani, hogy... Szóval, ezt hagyjuk. // Namármost a legvége, a pont, / ahol az eső víz lesz vízeséssé, / a gömbölyű átbukás pillanata – – – / Csak a gránitkáva abszolút síkossága / megfogható. Jól mondom: csak az – amennyire. / Térjünk vissza az útra. / Ha szóvakozottságunk szóra bírja / a szóra nem érdemest – nem az út hibája. / Mondjuk: Az út érdekes. Az út szép. / (Valóban az.) Járjunk és lélegezzünk.*” (A SÉTA) Ami megfogalmazható, az megfogalmazható egyszerű tények által, ami nem fogalmazható meg egyszerű tények által, az egyáltalán nem fogalmazható meg, mi több: nem is érdemes megfogalmazni. Noha a vers közvetlenül a kimond-

hatatlanság abszolút paradigmájáról: a „saját halál” kimondhatatlanságáról szól, nyilvánvalóan Wittgenstein híres gondolataira utal: „A filozófia jelezni fogja a kimondhatatlant azáltal, hogy világosan ábrázolja a megmondhatót.” „Mindent, amit egyáltalán gondolni lehet, világosan lehet gondolni. Mindent, amit ki lehet fejezni, világosan lehet kifejezni.” „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” Petri költészetének voltaképpen ez a virtuális ars poeticája, ami egyre tisztábban valósul meg. A VALAHOL MEGVAN ciklus verseiben ez azért különösen érdekes, mert a versek többnyire homályos problémákat, halványuló emlékeket, talányokat próbálnak befogni, s eközben határolják körül a tudhatót és ezáltal a nem tudhatót is.

E törekvés jegyében Petri meg tudta újítani politikai költészetét is. A ROLF BOSSERT HALÁLÁRA egy 1985 karácsonyán az NSZK-ba áttelepült, majd 1986 februárjában, közelebről ismeretlen okokból öngyilkossá lett erdélyi szász költő személyét, a kelet-európai emigráns nyugat-európai helyzetét igyekszik megragadni. Látzólag egy történés „értelemmel telt megvilágításának”, „magyarázatának” egykori eljárása tér vissza. De csak látszólag. A módszer nem diszkurzív, hanem: tárgyias rekonstrukció. Pozitíve: apró evidenciák felsorakoztatása, tiszta elbeszélés formájában. Negatíve: éppen nem „értelemmel telt megvilágítás”, hanem az értelmetlenség megvilágítása. A költői személyiség nagy távolságból tekint vissza a „homályos föltételekre”, a „létezett-szocialista nyelvre”, „a politikai »szemantikára«”, s a belekezdés után rögtön elejtett „magyarázatokkal” pontosan azt érzékelteti, hogy a kelet-európai előfeltevések Nyugat-Európában nem normálisak, józan, normális ésszel nem felfoghatók. „Allhatatosan rójuk / a magyarázkodás Möbius-szalagját” – ez azonban abszurdítás. A normalitás – egyszerűen azt mondani: „Ott voltam, most itt vagyok. Kész. / Érték be velem. Megmutatkozom.” A vers tehát nem „magyarázat”, hanem meditáció. Laza, oldott tűnődés, amely nem a MAGYARÁZATOK... feszült, patetikus prózaiságát hozza vissza, hanem a mindennapi élőbeszéd kötetlen, hanyag természetességével történik, amit a költői személyiség elmélyültsége és „involváltsága” mégis a legszemélyesebb líra hordozójává nemesít. Petri – Vas István, Eliot és Kavafisz felszabadító példájához kapcsolódva – kezdetül fogva arra törekedett, hogy költői nyelvét a mindennapi nyelv anyagából fejlessze ki. Mintha ezt a célt most érte volna el tökéletesen. Innen visszatekintve a MAGYARÁZATOK... nyelve, amely akkor frappánsan mindennapinak hatott a magyar költészetben, a kihívóan prózai effektusok ellenére is klasszikus költői műnyelvnek érződik. Annak végigvitt patetikus hanghordozásával szemben most egészen új esztétikai minőség a tökéletesen természetesnek ható és mégis költői versbeszéd, a leeresztett hang következetes megtartása. Ez a vers végén árulja el legmélyebb értelmét: „Néhány nappal később a briliánsan szerkesztett, / kellemes tapintású papírra nyomott magazin Register rovatából / kióvágok félhasábnyt, hozzátűzöm két korábbi közleményhez. / Kiveszem a blokkfüzetből a jegyzeteket, amiket ehhez a / szöveghez készítettem. Mindez együtt egy dossziéba kerül, / ahogyan ez a szöveg is, ha elkészült. / És várom, küldjék máris a verseidet, hogy fordíthassam. / Ez az, aminek értelme látszik lenni.” Az utolsó sor: póztalan gesztus. Visszamenőleg megvilágítja a verset, amely jóformán semmi más nem tesz, mint hogy körülhatárolja azt, „aminek értelme látszik lenni”, és ezáltal azt is, aminek nem látszik értelme lenni. A ciklus másik nagyszerű politikai verse, az EGY KEVÉSSÉ VIZSGÁLT, AM LÉNYEGES HÖSTÍPUS rokon is a Bossert-verssel, de különbözik is tőle. Rokonítja őket az „epikai hitel” és a kiérlelt „próza”. A vers annak az 1956-os eseménynek az elemzése, hogy „november ötödikén a pincében Szabó úr szétszaggatta a párttagkönyvét”. A vers – némileg brechti stílus – kinagyítása, elemzése és magyarázata, igen: ezúttal tényleg

„magyarázata”, tehát a pályakezdés nevezetes eljárását mímelő értelmezése egy pillanatra, egy apró, de nem mindennapi eseménynek. A magyarázat ugyanolyan szemleli feszültséget áraszt, az előadás ugyanolyan lendületes és nagyívű, a hanghordozás éppoly nyomatékos, mint a régi „magyarázatok” esetében volt. A vers ebben különbözik a Bossert-vertől. Másfelől: a költői személyiség nagy távolságban van a tárgytól, s előadásmódja színjátszóan, sokértelműen ironikus. Ennek következtében viszont alapvetően különbözik a régi „magyarázatoktól”, és jellegzetesen „kései” vers. No meg azért is, s ez kapcsolja össze legmélyebben a Bossert-verssel, mert nem az élmény közvetlensége felől halad a benne megmutatkozó általánosabb életprobléma természete és alapjai felé, hanem egy esemény felől az élmény közvetlensége felé: „Esetében helyénvaló a nyelvi beépíthetőkocka: Szabó úr maga volt a főlháborodás. [...] Felháborodása abszolút volt, extázisa tökéletes. Szabó úrnak igazi pillanata volt. Kiterjedésnélküli. Amikor visszatért az »ébredlévők közös világába«, azt sem tudta, hogy volna mire emlékeznie.” A magyarázat ironikusan precízkerülő útján elért igazság tehát megint egy elementáris tény. A vers bizonyos értelemben az ÉLEKTRA párja: szintén a felháborodás nagy verse – „távolodóban”.

A VALAHOL MEGVAN ciklusban azonban a szerelmes versek a legfontosabbak. Az I AM HERE. YOU ARE THERE, az ALIGHANEM, a VALAHOL MEGVAN, a RÉSZLET és a PAPÍR, PAPÍR, ZIZEGÉS – megannyi remekmű és megannyi „elbocsátó, szép üzenet”. De nem ironikus értelemben, nem Ady ádáz módján, hanem a szó legszorosabb értelmében: *szép üzenet*. Valaha volt vagy csak fikcionált, mindenesetre: nem jelenvaló szerelmek, különböző szintű és tartalmú kapcsolatok felidézése. A költői személyiség ezekben a versekben – az ALIGHANEM egy sorának megváltoztatásával szólva – e szerelmeket mintegy „kifejti körülményeik meddőjéből”, megtartja belőlük mindazt, ami gazdagította, majd – „távolodóban” – elengedi őket. Az I AM HERE... fanyarsága, az ALIGHANEM ártatlanság-nosztalgája, a VALAHOL MEGVAN titokzatosan mély, egyszerű tények által világosan meg sem ragadható kötődése, a RÉSZLET mindig önmagára cáfoló élménysora és örökös ambivalenciája s a PAPÍR, PAPÍR, ZIZEGÉS – mind közül talán a legnagyobb szerűbb – káprázatos-ironikus játéka a szerelem empíriájával és mitológiájával – mind-mind elveszíthetetlen élménye, tulajdona, színe a személyiségnek. Az öt vers – mint egy Kékszakállú herceg öt monológja öt régi asszony felett, mielőtt az ajtók végleg visszacsukódnak. Csak éppen nem arról szólnak, hogy mi minden „az övék most már”, hanem, hogy mi minden lett a költői személyisége általuk. A férfionzés és férfigagány versei ezek, ám a kapcsolatokban, amelyek felsejlenek bennük, s magukban a versekben sok szeretet van. Minden fanyarság, atyáskodás, felejtés, ambivalencia és ironikus játékoság ellenére e versek alapvető érzelmi minősége a szeretetteljesség. Mintha ez lett volna e szerelmek legfőbb hozadéka: a szeretet élményképessége, a szeretetre való képesség. A bennük jelenvaló szeretettől *szépek* ezek az „elbocsátó, szép üzenetek”.

A VALAHOL MEGVAN ciklus verseinek, akár a természetről, akár a halálról, akár a politikáról, akár a szerelemről szólnak, van egy közös sajátosságuk: távolságtartás egyesül bennük mély belső megértéssel és érzelmi elsajátítással. Mindennek összefoglalására aligha kínálkozik jobb szó, mint a *bölcsesség*. Igen, e versek költői személyisége bölcs, bölcsessége azonban nem lebeg az életet meghaladva az élet fölött, nem elméleti fölény, hanem mély és mélyen feldolgozott élettapasztalatból fakadó okosság, higgadtság, rugalmasság. A költői pálya felszálló ága, az emelkedés – „távolodóban” e bölcsességben teljesedik be. Nem felesleges kimondani és tudatosítani: az AZT

HISZIK és a VALAHOL MEGVAN ciklus, tehát a harmadik korszak verseiből fokozatosan kibontakozó költői személyiség lényeges szempontokból poláris ellentéte az első három kötetből, az első két korszak verseiből kibontakozó költői személyiségnek. Nem mintha a költői világkép szentimentális-romantikus alapstruktúrája – az életvilág és az értékvilág szembenállása s az előbbinek az utóbbi perspektívájából való érzékelése-szemlélete-értékelése – megváltozott volna. E költői világ alapértékei sohasem változtak meg. S az utánuk való „sóvár vágy” se múlt el. Ezek Petri minden sorát áthatják. Megváltozott viszont az a látószög, az a jellemző magasság, amelyből a költői személyiség visszatekint az életre, ami megszabja, mennyit és hogyan láthat belőle, milyen részleteket láthat még, és milyeneknek láthatja azokat, mit enged be a versbe, s milyen beállításban-színezettel és mit szűr ki belőle. A tragikus magasság feladásával és a „közemberi érzés” rehabilitációjával az élet nem lett jobb ebben a költői világban, de elviselhetőbb lett.

Vas István 1969-ben ezt írta: „*csalódnék, ha Petri pesszimizmusa nem abból a teremtő fajtából való volna, melynek már csak önnön komolyságánál, súlyánál és eredetiségénél fogva létre kell hoznia önmaga feloldását. Szóval, az a bizonyos erőteljes, becsületes pesszimizmus, amelynek, éppen, mert vérre megy, nem marad más kiútja: titkon és keservesen ki kell hordania saját hitét, összhangját – nevezük akárhogy. Ezért is érdemes figyelni Petrire.*”

Ez a gondolatmenet – a benne szembeötlő logikai hiátus, irracionális fordulat által is megerősítve – akkor fölényes, elnéző mosolyra indított bennünket, mint olyan közhely, amelyet – mégiscsak – „az idősebb nemzedék kötelező és követelő optimizmusa” próbál ráoktrojálni Petri radikálisan más költészetére. Nos, a közhely megint bölcsességnek bizonyult, Vasnak lett igaza. Mint az ÖRÖKHÉTFŐ és az AZT HISZIK egymásutánja igazolja, még a döntő ponton is: annak a bizonyos „erőteljes, becsületes” pesszimizmusnak, „*éppen, mert vérre megy, nem marad más kiútja*”... Persze nem azért érdemes figyelni Petrire, mert a döntő ponton megtette a fordulatot, hanem azért, ahogyan megtette és ahogyan végigjárta az új utat – „titkon és keservesen”.

Petri költői pályája sematikusán egy leszálló és egy felszálló ágat ír le (persze nem esztétikai érték szempontjából). Tragikus magaslat, majd zuhanás és mélypont, majd fordulat és felemelkedés három – egymástól nem élesen elváló, hanem egymásba átforduló – korszakát mutatja. (Másképp tagolva: két „nagy” kötet járja be két nagy költői lehetőség teljes körét, a MAGYARÁZATOK... a tragédiáét, az ÖRÖKHÉTFŐ a groteszkét, hozzájuk kapcsolódik egy-egy „kis” kötet, a fordulat kötetei, a MAGYARÁZATOK...-hoz a KÖRÜLÍRT ZUHANÁS, az ÖRÖKHÉTFŐ-höz az AZT HISZIK, s ez utóbbira következik egy újfajta beteljesedés, a VALAHOL MEGVAN ciklus.) De ez az élesen le-fel pályáiv egy vonatkozásban mégis tökéletesen egységes. Nem Petri György, a költő empirikus azonossága jóvoltából, hanem mert a költői személyiség útja: *fejlődés*. Ez a végső alapja annak, hogy Petrinek minden kritikus ponton „*sikerült új utakon folytatnia költészetét és egységét is megőrizni*” (Radnóti Sándor). Költészete olyan, mint egy klasszikus fejlődésregény, sőt: Bildungsroman, nevelődési regény belső cselekményének lírai megjelenítése. Az élet tanulási folyamatának, az élni tanulásnak, az élni megtanulásnak a költészete. Mint ilyen, generációnk reprezentatív irodalmi teljesítménye. Egyszermind emberi alaptörténet, klasszikus paradigma. „*Ezért is érdemes figyelni Petrire.*”

FÜGGELÉK

Vonzóak a klasszikus paradigmák. Szeretjük, ha egy életmű emberileg és művészileg egyaránt olyan példaszerű, olyan architektonikus és zárt, mint egy klasszikus dráma vagy regény. Petri költészete – bár a kritikusok számára minden kötet felvetette a folytathatóság problémáját és lehetséges irányait, ám mindig minden előrejelzés tévesnek bizonyult, s a költő *akkor* váratlan irányba fordult – végül is, a VALAHOL MEGVAN ciklus felől visszatekintve és rekonstruálva ilyen logikusan, ilyen példaszerűvé, architektonikussá és zárttá épül fel előttünk. Az interpretátor már nem is tud különböztetni, hogy a költő vagy az ő műve-e: a költői pálya mint műalkotás.

Ám Petrinek a VALAHOL MEGVAN kötet lezárása óta keletkezett s eddig csak folyóiratban megjelent versei *nem* illenek bele az eddig kikerekedett/kikerekített képbe. Az általam ismert tizenegy vers közül csupán egyetlenegy folytatja a pálya felszálló ágát, a SZEZONVÉG: „*Nem is utolsóak ezek az utolsó napok: / csomagolás, lézengés, várni a vonatot, / még egy kávét, sört, szendvicset, konyakot, / talpunk alatt vakító, friss sóder csikorog; / és hulló tündöklésben: / a poros muskátlik, piros padok.*” Az összes többi vers visszaesést mutat, no nem esztétikailag, hanem a költői személyiség belső állapota tekintetében. Lehet, hogy Petri leépíti, amit felépíteni látszott? Az új versek nem „távolodóban” születtek, hanem ismét abszolút jelenvalóak és – feltűnően komorak. Megint nem érzékeljük a megtartó kapcsolatokat az élet közvetlenségével. A világ elvesztette barátságos arculatát, és újra fenyegető. Egy zöldpaprika, amely nem illik a szilkében összedolgozott vajhoz és mézhez, veszélyként van jelen a reggelizőtálcán: „*Védtelenül, mint / mezíten fogideg. / Vagy épp fenyegetésként? / Falból / kilógó csupasz huzal? // Lám, mire jó két-három / konkrét bármi! / Élet – bonyodalom – / támad. Rögvest a kellős közepé!*” (REGGELIZŐTÁLCA) Vagy: „*Mint fűszál széle, papír éle: / alattomosan ejt sebet / ez a csupa-él Mindenféle: / alig vérzik; lassan heged.*” (A SEB) Egy régi kapcsolat gonosz és nyomasztó emberi játszmáinak felidézése nélkülöz minden távolságot; akárha az ÖRÖKHÉTFŐ-korszak egy soká lappangó verse látott volna késve napvilágot (KAPCSOLATUNK KEZD MEGHITTÉ VÁLNI). A politikai versek (SZISZIFOSZ VISSZALÉP, ÉVFORDULÓRA, HUNFALVY NAPLÓJÁNAK OLVASÁSA KÖZBEN) mélységesen depressziósak – a politikai helyzet nyitottá válása, a politikai élet felpezsdülése, egy reformkorszak közepette. Mint ha a KÉT TÖREDÉK A BREZSNYEV-ÉRÁBÓL jóslata teljesednék be: „*Egy nap majd ébredünk mindent feledve, / szívünkben nem lelünk az éltető gyűlöletre. / A nap, amikor elvesz mindentünk. / Ha jöne is, elkésett már a Hír: / zsugorodunk, mint az égő papír.*” HORATIUSNAK ROSSZ NAPJA VAN – mondja a tüskés magány riasztó verse (így kezdődik: „*A szeretettel nem tudok mit kezdeni...*”), de ez a rossz nap már szinte korszaknyi. Végül a halálfélelem minden eddiginél szorongatóbb (A STYXI RÉV FELÉ MENENDŐ): „*Sétáltatni nem létező kutyát / (a póráz liffeg, hátra-hátra / »hátha...« nézni.) // Gyufát lobbant, / emelkedik a kéz / a száj elé, / amelyben – höhh-hő – / nincs cigaretta. // Ellobbanás? Körömgig-égés? / Mi lesz? És hogyan? / Miért hallgattok?*” Mit mondhatnánk?

Ezen a ponton állunk. A mű, a pálya ismét nyitott – „*mit Entsetzen und Zärtlichkeit, mit Erbarmen und hingebender Bewunderung*” várunk, és figyeljük.

1989. június